

Životný príbeh prof. Tatiany Štefanovičovej (10. 3. 1934 – 3. 1. 2021)

Život píše originálne príbehy. Ako nadaný autor si vyberá z mnohorakých foriem – z krátkych sviežich poviedok, spleťtých románov, komédií a drám so smutným či šťastným koncom. No nepíše ich vždy sám. Často má nablízku človeka, ktorý mu pri ich písaní hľadí cez rameno s úmyslom pridať aspoň zopár vlastných slov. Výsledkom je príbeh s pevnou dejovou líniou, do ktorej je jeho hlavnej postave dovolené pridať zopár vlastných vsuviek. A taký bol aj život prof. Tatiany Štefanovičovej. Dejová línia jej príbehu bola napísaná už dávno pred jej narodením. Jej predkovia sa v 18. storočí presťahovali z Grécka do uhorského Novohradu. Svoje grécke meno Stephanides si poslovenčili na Štefanovič a už členovia druhej generácie uhorských Štefanovičovcov sa čulo zapájali do slovenského národného života. Samuel Dobroslav Štefanovič bol jedným zo študentov evanjelického lýcea, ktorí v marci roku 1844 odišli do Levoče na protest proti odvolaniu L. Štúra z pozície zástupcu prof. Juraja Palkoviča (Bialeková 2009, 26; Matisková 2015, 82). O štyri roky neskôr sa stal dobrovoľníckym kapitánom a bojoval pri Myjave (Mrva 2010, 46; Kerecman 2011, 273). Jeho syn Miloš, starý otec prof. Štefanovičovej, bol známym advokátom brániacim v súdnych sporoch slovenskú, srbskú a rumunskú menšinu v Uhorsku pred maďarizačným útlakom (Kerecman 2011, 274–275). Jeho aktivity, ukončené predčasnou smrťou, si získali na verejnosti veľmi široký ohlas. Milošov syn Vladimír, otec Tatiany, taktiež nastúpil na dráhu advokáta. Pôsobil v kancelárii svojho švagra Ludovíta Medveckého (Kerecman 2011, 275).

Vďaka čulým stykom s vtedajšou kultúrnou a intelektuálnou elitou boli Štefanovičovci spriaznení s viacerými význačnými rodinami. Manželkou Miloša Štefanoviča bola dcéra Viliama Paulínyho-Tótha, Elena Amália. Vydajom ich štyroch spoločných dcér do rodín Medveckovcov, Déerovcov, Kutlikovcov a Slávikovcov vzniklo intelektuálne podhubie, v ktorom vyrastala aj malá Tatiana. V čase jej narodenia (10. marec 1934) bol jej strýko Ivan Déer československým ministrom spravodlivosti, ďalší strýko – Juraj Slávik-Neresnický – bol československým delegátom pri Spoločnosti národov v Ženeve (Kerecman–Manik 2011, 623; Klimek 2017, 569; Profil osobnosti). Otec Vladimír sa tiež vydal cestou obhajovania a hľadania spravodlivosti (Kerecman 2011, 275). Mohlo by sa preto zdať, že aj kariéra mladej Tatiany bude viesť cestou „pravotárstva“. No život to zariadil trochu inak. Nesúhlas s novým režimom po roku 1948 priniesol do rodiny viaceré zásadné zmeny. Juraj Slávik, vtedy pôsobiaci ako československý veľvyslanec v USA, ostal po „Vítaznom februári“ v exile (Říman 1987, 668). Podobne aj Ivan Déer pochopil, že na poste predsedu Najvyššieho súdu už tiež nie je želanou osobou (Kvasil 1985, 81). Nepriazeň nových mocipánov ho nakoniec privedla za mreže. Tatianin otec Vladimír bol dokonca obvinený z ukrývania nepriateľských vysieláčiek (Kultúra). Do toho všetkého zasiahla v roku 1950 aj smrť takmer 88-ročnej starej mamy Eleny Amálie – posledného člena rodiny, ktorý na vlastnej koži zažil posledné polstoročie existencie rakúsko-uhorskej monarchie. Staré časy boli definitívne preč – bolo nutné sa prispôbiť novým podmienkam. Štefanovičovci však mali hlboko vo svojom rode zakorenenú odvahu, vôľu odolávať nepriazni osudu a najmä schopnosť popasovať sa s ním. V plnej miere to platilo aj o mladej Tatiane. V dôsledku udalostí, ktoré život pripravil rodine Štefanovičovcov, sa zdalo, že v rodinnej tradícii obhajoby a hľadania pravdy nebude môcť v nových spoločenských podmienkach pokračovať. Ako však už bolo spomenuté, život píše vlastné príbehy. Mladá Tatiana sa napokon k hľadaniu a odhaľovaniu pravdy predsa len dostala – nie však tej, ktorá sa odkrýva v súdnych sieňach, no tej, ktorú možno odokryť len trpezlivou prácou spod zeme. Táto životná cesta sa pred ňou začala rysovať už počas jej gymnaziálnych štúdií, kedy sa stala členkou speleologického krúžku prof. Karola Silnického. Spolu s ním podnikala prieskumy v jaskyniach Borinského krasu. Unikátny objav lebky pravekého jaskynného medveďa v jaskyni Trojuholník, ako i nadšenie prednáškou o Hlubokých Mašůvkách v podaní prof. J. Neustupného definitívne určili smer jej profesionálnej kariéry (Ševčík–Magdolen 2018, 65; Eudia, fakty, udalosti). Jej voľbou sa stala archeológia.

Prihlásenie sa na štúdium na Slovenskej univerzite bolo logickým krokom. V roku 1953 bola prijatá na štúdium archeológie na Katedre všeobecných dejín a archeológie (Neumann 2019, 113).

Do univerzitných lavíc zasadla spoločne so šesticou kolegov a kolegýň, ktorá je už dnes, po dlhých desaťročiach tvorivej práce, zapísaná hlbokými písmenami v slovenskej archeológii (Zoja Pivovarová, Mária Schmiedlová, Igor Keller, Stanislav Šiška, Adrián Vallášek a Jozef Vladár; Absolventi). Jej učiteľmi sa stali elegantný Ing. Štefan Janšák či charizmatiký doc. Ján Dekan. Vďaka ročnému pobytu na Univerzite Karlovej v Prahe mala možnosť spoznať aj semináre prof. Jana Filipa a nadviazať dlhoročné priateľstvá (Hladíková–Mellnerová Šuteková 2020, 165). Keďže už od gymnaziálnych štúdií jej bola blízka problematika neolitu, rozhodla sa pre špecializáciu na toto obdobie. Ako tému svojej záverečnej práce si aj preto vybrala „Problém vzniku a vývinu lengyelskej kultúry so zvláštnym zreteľom na Slovensko“ (školiťom bol B. Novotný). Po úspešnom ukončení štúdia v roku 1958 odišla do Šurian-Nitrianskeho Hrádku, kde sa podieľala na výskume neolitického sídliska. Opäť však zasiahol osud – z Bratislavy prišla ponuka, aby viedla výskum na Bratislavskom hrade. A tak od septembra 1958, už pod hlavičkou Mestského múzea v Bratislave, začala na bratislavskom hradnom vrchu so záchranou toho, čo sa ešte po jeho stáročnom využívaní zachrániť dalo (Kurincová 2018, 134). Práve tu sa jej počas vyše 10-ročného pôsobenia podarilo odhaliť neuveriteľné prekvapenia. Objav veľkomoravských hrobov na východnej terase naznačoval prítomnosť sakrálnej stavby, ktorej podstatnú časť aj skutočne odokryla. Razom sa Bratislava zaradila medzi najdôležitejšie veľkomoravské lokality v celom Československu. Nielen „Poulikove“ Mikulčice či „Hrubého“ Uherské Hradištie, ale už aj Bratislava mala vlastnú veľkomoravskú baziliku. A nielen to – podarilo sa odokryť aj o niečo mladšiu sakrálnu stavbu z 10.–11. storočia a kamenné palácové stavby z prvých storočí existencie Uhorského štátu. Čerstvá absolventka archeológie tak začala prepisovať dejiny hradného kopca a počiatkov stredovekej Bratislavy (Štefanovičová 1993; 2012). No aj ona sama písala svoje vlastné, osobné dejiny. V roku 1962 opustila Mestské múzeum v Bratislave a nastúpila do Archeologického ústavu (Lamiová-Schmiedlová 2014, 21). Po vyše ročnom pôsobení sa vrátila späť na svoju Alma mater, kde zotrvala neuveriteľných 38 rokov (Štefanovičová 2000, 12; Havrila 2001, 679). Zhodou okolností sa v tom istom čase stal vedúcim katedry jej bývalý školiť B. Novotný (Slivka 2000, 6). Počas svojho pôsobenia na katedre sprostredkovávala študentom pútavou formou poznatky zo sveta slovanskej a stredovekej archeológie (Hladíková–Mellnerová Šuteková 2020, 165). V priebehu rokov postupne, no vytrvalo kráčala po pomyselnom akademickom rebríčku. Štyri roky po svojom návrate na univerzitnú pôdu získala titul PhDr., o ďalšie štyri roky sa stala kandidátkou vied. V roku 1981 sa stala docentkou slovanskej archeológie a tesne pred vznikom samostatnej Slovenskej republiky bola na Masarykovej univerzite v Brne menovaná profesorkou (Bialeková 2009, 27; Vavřínek 2014, 8). To už ale zastávala pozíciu vedúcej (vtedy už opäť samostatnej) Katedry archeológie, ktorá ju kedysi vychovala (Slivka 2000, 8; Neumann 2019, 113).

Ak každému absolventovi univerzity vzniká voči svojmu domovskému učilištiu dlh za získané vzdelanie, tak prof. Tatiana Štefanovičová ho dokázala mnohonásobne splatiť. V priebehu takmer štyroch desaťročí vychovala niekoľko generácií archeológov. Odborne vychovala mnoho výborných archeológov a archeologičiek. Za všetkých spomeňme napríklad D. Čaploviča, J. Moravčíka, M. Hanuliaka, Š. Holčíka, K. Fűrýovú, V. Turčana, D. Staššikovú-Štukovskú, G. Nevzianskeho, K. Tomčíkovú, J. Zábojníka, V. Hanuliaka, M. Slivku, P. Baxu, J. Chovanca, M. Ruttkaya, V. Varsika, E. Wiedermanna, R. Daňa, B. Resutíka, I. Bazovského či M. Samuela. V roku 2001 odišla prof. Štefanovičová z univerzity na zaslúžený odpočinok. Neznamená to však, že by poľavila vo svojich aktivitách. V roku 2005 bola vyznamenaná Pribinovým krížom II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky. O rok neskôr sa už aktívne zapájala do aktivít Slovenského archeologického a historického inštitútu – viedla výskum na Vydrici pod Bratislavským hradom a aktívne sa zaujímal o výskum keltsko-rímskych stavieb na hradnom návrší. V tomto období sa podieľala na editovaní viacerých diel vzťahujúcich sa k jej rodnej Bratislave – za všetky spomeňme prvý diel Dejín Bratislavy, ktorý získal ocenenie Kniha roka 2012 (spolueditorom bol J. Šedivý). Vďaka stále čerstvému duchu sa zapájala aj do celospoločenských diskusií – najmä tých, ktoré sa dotýkali

jej milovaného Hradu. Charakteristický „štefanovičovský“ duch sa prejavil v jej neochvejnom postoji pri vztyčovaní jazdeckej sochy Svätopluka na čestnom nádvorí Hradu, či pri stavbe podzemných garáží v hradnom areáli.

Kým politické elity si budujú svoj odkaz vo forme megalomanských stavieb či pomínutelných pamätníkov, profesorka Štefanovičová vybuodovala svoj odkaz inak – v neústupnom a vytrvalom odkrývaní a obhajovaní pravdy, a to nielen tej „podzemnej“. Napriek tomu, že ju život previedol pestrými kapitolami ním tvoreného príbehu – smutnými, no i šťastnými – dokázala v ňom obstáť a dokonca doň s typickou „štefanovičovskou“ dôraznosťou pripísala aj zopár vlastných slov, ktoré pre nás, čo žijeme svoje vlastné príbehy v zhone dnešných dní, budú rezonovať aj po jej odchode – česťnosť, láskyplnosť a odvaha.

Češť jej pamiatke.

Martin Neumann

Literatúra

- BIALEKOVÁ, D., 2009: Jubilantka prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc. Informátor SAS pri SAV 20, č. 1–2, 26–27.
- HAVRILA, M., 2001: Rozvíjanie historických disciplín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1945–1968, Historický časopis 49, č. 4, 655–682.
- HLADÍKOVÁ, K.–MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ, J., 2020: Spomíname na profesorku Tatienu Štefanovičovú, *Musaica archaeologica* 5, č. 2, 165–168.
- KERECMAN, P., 2011: Advokácia v období rokov 1874–1918. In: Kerecman, P.–Manik, R., *História advokácie na Slovensku*, 121–330. Bratislava.
- KERECMAN, P.–MANIK, R., 2011: *História advokácie na Slovensku*. Bratislava.
- KLIMEK, A., 2017: *Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi?* Praha.
- KURINCOVÁ, E., 2018: Prezentovanie novej štátnej ideológie (1953–1960). In: *Vo víre dejin* (Francová, Z. a kol., edd.), 128–139. Bratislava.
- KVASIL, B. a kol., edd., 1985: *Malá československá encyklopedie*. 2. svazek. Liberec.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M., 2014: Jubilantke prof. PhDr. Tatiáne Štefanovičovej, DrSc. Informátor SAS pri SAV 25, č. 1, 21–22.
- MATISKOVÁ, E., 2015: *Ludovit Štúr a štúrovci zvolenského a krupinského regiónu*. Zvolen.
- MRVA, I., 2010: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava – Trnava.
- NEUMANN, M., 2019: Z histórie katedry archeológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave. In: Grófová, M.–Hernando, M. et al., *Prvá dáma vzdelávania. 100 rokov Univerzity Komenského v Bratislave*, 109–115. Bratislava.
- ŘÍMAN, J. a kol., edd., 1987: *Malá československá encyklopedie*. 5. svazek. Liberec.
- SLIVKA, M., 2000: Oslava úrodnosti poľa (1950–2000). In: *Katedra archeológie. 1950–2000. Seges gloriae laetissima*, 5–9. Bratislava.
- ŠEVČÍK, M.–MAGDOLÉN, P., 2018: Karol Silnický (13. 11. 1904–1973), *Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti* 4, 64–67.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T., 1993: *Slovanská Bratislava*. In: *Najstaršie dejiny Bratislavy* (Štefanovičová, T. a kol., edd.), 275–325. Bratislava.
- 2012: Bratislavský hrad od 10. do 12. storočia. In: *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr* (Šedivý, J.–Štefanovičová, T., edd.), 392–397. Bratislava.
- 2000: *Archeológia na Filozofickej fakulte UK*. In: *Katedra archeológie. 1950–2000. Seges gloriae laetissima*, 10–14. Bratislava.
- VAVŘÍNEK, V., 2014: K životnému jubileu profesorky Tatiány Štefanovičovej (pozdrav z Prahy), *Byzantinológ* 5, 7–9.

Internetové zdroje

ABSOLVENTI: Univerzita Komenského v Bratislave. Evidencia vydaných diplomov. Dostupné z: [https://absolventi.uniba.sk/search.do;jsessionid= D29C48E786A4FC25C99D6C9377C28312.node-absolventi-int-app5](https://absolventi.uniba.sk/search.do;jsessionid=D29C48E786A4FC25C99D6C9377C28312.node-absolventi-int-app5), cit. 31. 3. 2021.

PROFIL OSOBNOSTI: Internetová encyklopedie dějin Brna. JUDr. Juraj Slávik. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=11838&f_search=true&q=Sl%C3%A1vik, cit. 31. 3. 2021.

LUDIA, FAKTY, UDALOSTI: Interview s osobnosťami vedy, kultúry, umenia, športu. Jaroslav Rozsival: Tatiana Štefanovičová (archeologička). Archív. Dostupné z: <https://www.rtvsk.sk/radio/archiv/1314/132801>, cit. 31. 3. 2021.

KULTÚRA: Týždeň. Nekrológ o Táni Štefanovičovej: Preukázala celoživotnú archeologickú intuíciu. Dostupné z: <https://www.tyzden.sk/kultura/69962/nekrolog-o-tani-stefanovicovej-preukazala-celozivotnu-arheologicku-intuiciu/?ref=kat>, cit. 31. 3. 2021.